

Láthatatlan világítás
A Larix Studio építészete

Mánya Kristóf
konzulens: Szabó Levente DLA

BME Építészmérnöki Kar Középülettervezési Tanszék
2021. 11. 01.

**Fekete Vince: Gömblámpafény
(részlet)**

Vajon vannak-e szavaink az
időről vannak-e szavaink
a térről amik vannak azok
a mi szavaink-e vagy apák
anyák felmenők nagyok
ükök és szépek falusiak és
városiak maiak és tegnapiak
és régmúltbeliek szavai és
övék a tér és övék az idő is

Tartalom:

Körbefon, átölel és megtart a táj – bevezető / 4
Gömbcsend és zajszilánkok / 4
Tradinnováció, mint a harmadik út / 6
Az esszé felépítéséről / 7
A víz újrafelfedezése / 9
Vízpart pavilonok Gyergyóditróban / 9
Vízi fürész Ivómezején / 10
Piactér Csíkmadarason / 12
A falvak ölelése / 14
Láthatatlan településszervező jelek / 14
Lakóházak Gyergyóremetén, Lázárfalván és Gyergyócsomafalván / 17
Óvoda Gyergyócsomafalván / 20
A hegyek némasága / 23
Kápolna a Tatárdombnál / 24
Menedékház és kilátó Csíkmadarason / 26
Lovarda Csíkszentsimonban / 27
Átölelni és megtartani egy tájat – összegzés / 30
Felhasznált források / 31

Körbefon, átölel, megtart a táj – bevezető

Leírt szavaim mennyire tudják tükrözni a valóságot, mely számunkra kérlelhetetlenül csak bizonyos szemszögekből, részigazságaiban mutatkozik meg? Mi létezik önmagában a világban és mit gondol hozzá egy-egy közösség kollektív tudata vagy éppen az egyéné? A megfigyelés folyamata, ténye, az abból születő szavak mintha hatással volnának a megfigyelt témára. De mi volt a megfigyelt téma önmagában és mi volt az én tudatomban hozzátársított asszociációs halmazból születő értelmezési *szemszög*?

Ilyen jellegű kérdések nyomán úgy döntöttem, hogy munkámmal ugyan törekedni fogok a Larix Studio, Köllő Miklós építészetének minél objektívebb bemutatására, de az esszét nem fogom visszabontani csupán a szűkebb témára, és hagyom, hogy személyes élményeim, gondolataim, tapasztalataim, asszociációim is beleépüljenek abba.

Számomra Székelyföldön lenni elemi élmény. Sokszori újrafogalmazás és számtalan élmény után így tudom ezt a leghitelesebben kifejezni. Nincs benne az „elveszett gyerekkorom” romantikája, minden látogatásomkor ugyanazzal a lelkesedéssel és rácsodálkozással tudom felfedezni a vidéket. Nyers őszintesége van. Rideg magánya és törekvés nélküli szépsége, melyet magyarázni alig lehet, túl van a nyelv korlátain. Melyet magyarázni én nem tudok, mert nem ismerem eléggé hozzá még az anyanyelvem sem. Ezért legtisztábban így tudom leírni: elemi élmény.

Ezt az érzetet nem csak nagymamám ölelése és nagytatáim történetei teremtették meg bennem. Székelyföld egészének van egy olyan integritása, melynek alaphangja a telített csend. Ritka érték és ritkán megtapasztalt érték a gyors és lehetőleg minél intenzívebb ingerekre épülő hétköznapijainkban, életünkben. Amikor kimegyek nagyszüleimmel a hargitai nyaralójukba és nincsen internet, csak dohos, megsárgult könyvek és a fenyvesek monoton zúgása, bár elsőre mindig ijesztő a csend, végül motiváló erővé nemesedik bennem, hogy merjek befelé figyelni vagy mondjuk éppen spontán játszani, alkotni. Amikor elmegyek nagybátyámmal vagy csak egyedül biciklizni, tekeregni a Csíki-medencében, figyelni a táj rezdüléseit, érezni a termőföldek átható illatát vagy a trágyaszagot, elmerülni a látványban, a dombok ritmikus hullámlásában, lassú duzzadásában a koszorút fonó hegyláncokig. A tetőkön örökös fehér templomokban, a völgyekben gubbasztó falvakban.

A telített csend vagy a semmi, aminek jelentése van. A semmi, ami nem hiány, hanem éppen az értelmet adó entitás. Számomra ezért látszik a tradicionális, öntudatlan székelyföldi építészet mellett a kortárs helyi építészet is nagyon hitelesnek, őszintének, és ezáltal követendő példának is. A telített némaságot, a vizuális csendet keresi, az illeszkedési-, kapcsolódási pontokat a világ szöveteiben ember és természet között. Hozzájuk idomul, belesimul a rendjükbe. Láthatatlan marad. Hagyja, hogy körbefonja, átölelje, megtartsa a táj. Ahogy engem is átölel.

Gömbcsend és zajszilánkok

Székelyföld a történelmi időkben rendkívül egységes szövetű vidék volt. A természeti képződmények, a források, patakok, folyók, tavak, mezők, erdők, dombok és hegykoszorúk és az ember teremtette második rétege a vidéknek, a szántók, kaszálók, legelők, tízesek, falvak, városok szerves egységgé forrtak össze az idők alatt. A vidék ereje és szépsége önmaga

őszinteségéből fakad, a józan egyszerűség pózok nélküliségéből, vetített hangulatok hiányából. A vidéket a szükség és a hasznosság által meghatározott fejlődési irány alakította az idők folyamán, és bár Székelyföldnek viszonylag elszigetelt földrajzi pozíciója és különleges mikroklímája következtében ez a lét-minimalizmus kényszerhaladási pálya volt, egyben lehetőség is egy olyan társadalmi struktúra kifejlődésére, mely ritka volt egész Európában.

A székelység szűkös lehetőségei megtanították a lakosságot a közösségben gondolkodásra, ahol az egyének, az egyes családok érdekei elé helyeződtek a nagyobb egységek, a tízesek¹, falvak, székek vagy éppen az egész székelység érdekei. A társadalmi struktúra különlegessége abban állt, hogy ezek az egységek a mindennapokban egymástól viszonylagos elszigeteltségben, külön működtek, nem volt központi hatalom és szükség esetén az összezárás személyes döntés kérdése volt, nem felülről érkezett parancs. A társadalom nagyon kicsi, de annál személyesebb és szorosabb kapcsolatrendszerű alapkövekből épült, ezek pedig nem egymásra épülve, hanem egymás mellé kapcsolódva alakították ki a társadalom szövetét. A küzdelmek soha nem absztrakt célokért vagy mások vágyaiért történtek, hanem az egyén mindenkivel megegyező közös érdekeiért.

Ennek köszönhető, hogy Székelyföld és a hozzá hasonló európai régiók fejlődése soha nem jelentette azt az exponenciális gyarapodási kényszert, ami Európa sok népének általában összekovácsoló ereje volt, valamilyen társadalmi mítosz köntösébe bújtatva. Így az idő síkjai, a múlt, jelen, jövő, és a történelem, a múlt rétegei sem különültek el olyan élesen egymástól, mint más kultúrájú és hagyományú népek által lakta vidékeken. A változás sokkal lassabb tempóban zajlott egészen a kommunizmus idejéig.

A román államszocializmus erőszakos politikája a gazdasági és társadalmi átalakítás ügyében nem volt tekintettel a régió sajátos identitására (ahogy más vidékeken sem), és ennek eredményei, lenyomatai mai napig érződnek a legkülönfélébb szociális-társadalmi szinteken, és a fizikai valóságban egyaránt. Az átalakított társadalom alapját – melyet a valóságban a kommunizmus idealista elképzelései ellenére sokkal inkább zilált darabjaira a politika – immár sokkal kevésbé képezte a közösség mértéktartó és megtartó ereje, és az egyéni érdekek, az opportunizmus váltak fő erővé. Ezen társadalmi differenciálódást a rendszerváltás utáni új gazdasági lehetőségek teljesítették ki, amikor mindenki saját lehetőségei és szerencséje szerint igyekezett minél több hasznot termelni *saját* gyarapodására.

Ezzel párhuzamosan épült le (ha még nem is véglegesen) a vidék vizuális egysége is. Az egyéni érdekek, preferenciák előretörésével megjelenhettek az „egyéniség kifejezésére” olyan építészeti formák, megoldások, melyek idegenül hatottak a térség településszöveteiben, évszázadok alatt kialakult hagyományos építészetében. Ekkor még nem léteztek azok a faluképvédelmi programok, elképzelések, melyek ma több-kevesebb sikerrel mentik a még megmaradt értékeket és próbálják az új építészetet szervesen hozzáalakítani az örökséghez. Emellett a rendszerváltás után sokan külföldön, tehetősebb régiókban vállaltak munkát, ahol új élményeket szerzett a székelység, hazatérve pedig múltjának józansága, egyszerűsége nem folytatható vagy követendő értéként mutatkozott meg, hanem szegénységként és szegénységként. Ezek az idegen elemek zajszilánkok a tájjal egykor szervesen együtt élő építészeti teljességében, gömbcsendjében.

¹ A tízesek egykor Székelyföld közösségének alapsejtjeit jelentették, melyek családi alapon szerveződő társadalmi és települési egységek voltak. Ezek viszonylagos önállóságban, elszigeteltségben működtek a mindennapokban, de külső hatásra összezárultak és láncolatot alkottak.

Tradínnováció, mint a harmadik út

„Aztán a kilencvenes évektől eljött a ki mit tud világ.”² – írja Köllő Miklós könyvében, a *Mesélem a házam* című műben. Személyes olvasatomban ez a mondat leírja azt a kort, amibe beleszülettem. Egy olyan kulturális közegben nőttem fel, amiben érdeklődési körünk beszűkülésével boldogságunkat és örömeinket is pillanatnyi ingerek és anyagi javak halmozásával próbáljuk elérni, miközben tágabb környezettünk változásaira, kihívásaira, problémáira, de sok esetben szépségeire is közönyösen reagálunk. A mértéktartás, mint lehetséges út a belső egyensúly megtalálásához alig hangzik hitelesnek, amikor gazdaságunk növekedési kényszerben van és szükségesnek titulált anyagi gyarapodásunk alapvető társadalmi normává vált. Saját életünk építgetése közben nem vesszük észre a közösségben rejlő megtartó erő lehetőségét.

Az építészet ennek tükrében változik együtt a társadalommal. Nemcsak az akadémikus építészet vált és válik egyre szétágazóbb közeggé az újabb és újabb szempontok alapján születő gondolatrendszerek kialakulásával, de az öntudatlan építészet is eddig nem tapasztalt formai burjánzáson megy keresztül, az egyén személyes preferenciái okán, melyek széttörnek egy adott hely településképét és elhalványítják a helyhez köthető, a helyből kifejlődő karakterét. A globalizáció hatása pedig – ilyen vetületében is – végül elérte az olyan eldugott régiókat is, mint Székelyföld (de még a nála sokkal perifériálisabb vidékeket is). A szóban forgó vidék építészeti- és építész élvonala³ ezzel a hivalkodó, de mégis semlegesítő hatású áramlattal igyekszik szembehelyezkedni. Olyan lehetséges fejlődési utat kínálnak ezek a műhelyek a helyi közösségek számára, melynek építészeti lenyomatai, alkotásai sok esetben szándékosan és vállalt módon láthatatlanok maradnak kontextusukban. Szervesen kapcsolódnak a vidékhez, annak anyagi és szellemi szövetéhez, ezáltal pedig halkan belesimulva térbe és időbe, ahogy azt az ősök is tették egykoron. Ez a hang nem az a fajta építészeti harsogás, melynek eredményei ordítanak a tájban. Egy olyan mértéktartó nyelv, melyet közönyünk nehezen vesz észre. Értékeit alig ismeri fel. A korszellem nem tanít meg így látni.

Mégis, egy olyan út, mely minden építészeti aspektusában egyesíti a múltat és a jövőt, hogy a kettő szinergiájában teremtsen egy élhető jelent. Az időt egyként kezeli, amely nem a kényszeres előrehaladásáról szól, hanem a létezés örök körforgásába való illeszkedést jelenti. Nincsen kényszeres keresés új anyagok, szerkezetek, formák, terek használatára, hanem a régiek újragondolása az eszköz és a cél, amely által az ember visszatárlhat az őt körülvevő valóság, vidék, táj teljességébe. Egy olyan útról van szó, amiben nincsen kényszeres ragaszkodás a tradíció egyes elavult megoldásaihoz, de nincsen kényszeres megvalósítási inger helyidegen építészet létrehozására sem. Az ilyen szellemben dolgozó építészek pedig mindezt érzékenyen hozzáigazítják a vidék anyagi, szakmai erőforrásaihoz. A hagyomány ezáltal nem egy múltbeli hagyaték, hanem a jelenbe, jövőbe beépíthető lehetőség. „A hagyomány számomra nem az a követendő út, amelyen nagyapám járt, hanem az az irány, amerre ma elindulna.”⁴

² KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 19. o.

³ Hasonló szellemiségben működő iroda Köllő Miklós Macalik Arnold, Tövissi Zsolt, Esztány Győző, Péterffy Miklós, Bogos Ernő, Korodi Szabolcs, Tóthfalusi Gábor, Várday Zsolt és még egy sor másik kiemelkedő alkotó építészműhelye.

⁴ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018– 78. o.

A tradinnováció⁵ a lehetséges harmadik út, egy olyan helyzetű vidéken, mint Székelyföld, talán az egyetlen. „A hagyomány folyamatosan változik: ami ma innováció, az holnap tradíció. Az illeszkedés a fontos. A 2007-ben, Köllő Miklós és tanítványa, Madaras Péter által alapított gyergyószentmiklósi székhelyű Larix Studio ilyen szellemiségben dolgozik és elsősorban a Gyergyói-medence térségében vállal munkákat, de a műhely növekedésével ez lassan kiterjed Székelyföld más vidékeire is. A Larix Studio építésze a csend építésze, melyet a józan egyszerűség határoz meg. Regeneratív építészet, azaz az építésziroda ars poeticája szerint amennyire csak lehetséges, meg kell menteni a múlt épületállományát és azokat a korszellem igényei szerint kell a ma emberéhez alakítani. Új épületek tervezésénél pedig a vidék szellemiségének megőrzése, megújítása a cél, olyan értékteremtés, melynek során egy hagyományokban gyökerező, de modern, környezettudatos faépítészet valósul meg. A múlt értékeinek felismerése és megújítása nem csak építészetünkben valósul meg, de a cég belső felépítésében is az egykori kalákák működése vált előképpé. A kaláka szívességi, illetve kölcsönösségi alapon végzett munkát jelentett egy meghatározott közösségben (mely helyi, vérségi vagy vagyonszerű alapon szerveződött).⁶ A Larix Studio ebben a szellemben építette ki jelenleg tizenhat fős csapatát, mely nem a szigorú hierarchiára épül, hanem a belső rugalmasságra. Amikor nyáron alkalmam volt egy beszélgetés⁷ során személyesen is megismerni az iroda tagjait Gyergyószentmiklóson, Köllő Miklós azt mondta, hogy számára nem is a megvalósult projektek jelentik a legnagyobb örömet, hanem az a kiépült közösség, ami a munka során létrejött.

Az esszé felépítéséről

A Larix Studio által rendelkezésemre bocsájtott munkák listája nyilvánvaló módon nem tudott teljes lenni és így munkám sem egy átfogó kép bemutatására törekszik, hanem néhány, általuk és általam is kiemelkedőnek vélt alkotás megragadásán keresztül a műhely által képviselt építészeti gondolkodás lényegének bemutatására. Ezek közül nem mindegyik tartozik a stúdió „legjelentősebb” projektjei közé, léptéket, költségvetést tekintve. Mégis a műhely gondolkodásának talán legpontosabb, legteljesebb kifejeződései. A bemutatott munkák három topológiai elem, a víz, a falu és a hegyek mentén szerveződnek egymás mellé, mögé. Eredeti ötletben az egyes alkotások léptékük növekedésének sorrendjében követték volna egymást, azonban hosszas gondolkodás után arra jutottam, hogy ez önmagában még nem lenne elég erős gondolati ív, és az egyes részek közötti kapcsolat erőltetett, megalkotott lenne. Azonban világossá vált a munkák vizsgálása során, hogy minden munka megegyezik alapgondolataiban, a különbségek a funkció és a kontextus másságából fakadnak. Egyes munkák között kapcsolódási pontokat véltem felfedezni, környezetbeli kontextusuk alapján: mindig tapasztalható egy ráfordulás valamilyen épületen túli tágabb szövetre, a Larix Studio munkái sosem pontszerűek, igyekeznek belesimulni, hozzáidomulni valamilyen épületléptéket meghaladó, állandóbb valóságdarabhoz. Az ilyen entitások felé fordítani használóikat,

⁵ A tradinnováció Köllő Miklós szóalkotása. Jelentésében szintetizálni akarja a látszólag egymással szembenálló felfogásokat, a tradíciót és az innovációt. Megmutatja, hogy a kettő tud együtt működni, sőt, együtt kell működjön, egy élhető, fenntartható és hiteles, környezetére érzékeny építészet megszületésében.

⁶ *Magyar néprajzi lexikon* (főszerkesztő ORTUTAY Gyula) Második kötet, Akadémiai Kiadó (Budapest) 1979 - Kaláka

⁷ 2021. 08. 24.

észreveteni velük a tágabb környezettel való együttélés fontosságát, és a tágabb környezet megélésének felszabadító erejét.

A víz újrafelfedezése

A vizek mélyen tisztelt, szent entitások és közösség-szervező erők voltak az emberi kultúrában. A mezőgazdasági társadalmak életben maradása, sikeressége ugyanis egyes vízfolyások törvényszerűségeinek kiismerésén és az ebből szerzett tudás minél hasznosabb felhasználásán függött. A természettel együtt létező, annak törvényeitől és esetleges anomáliáitól függő ember számára a víz sérthetlensége alapvető tapasztalat és tudás volt. Az ipari társadalmak kialakulásával azonban ez a közvetlenül megélhető és megélt kapcsolat fokozatosan megszűnt. A tizenkilencedik század óta folyamatos folyómeder szabályozások következtében, a medrek mélyítésével, illetve nyers megjelenésű anyagokkal történő szabályozásával élesen elváló patakok, folyók immár nem organikusan beleépülő természeti elemek a településeképekben, nem *megérintható*, taktilis módon tapasztalható, sok tulajdonságú entitások, hanem megközelíthetetlen, távoli *látványok*.

Tapasztalásaink pedig alakítanak, formálnak bennünket. Fejlődésünk, létezésünk gazdagsága tapasztalatok, élmények, ingerek folyamának érzékelésén és az azt követő feldolgozásán múlik. Énünk kialakulásában azonban egyre kisebb mértékben játszik szerepet az anyagi valóság felfedezése, *megérintése*. Ha a tapasztalásaink jellemzően egy forrásból érkeznek és jellemzően elvont, tapinthatatlan, átélhetetlen információ halmazok, tudatunk közönyösebben reagál az őt körülvevő világra. Például nehezen tudja megélni a valóságát az ökológiai katasztrófát jósoló híreknek, melyek a fellépő vízhiányról és annak messzemenő következményeiről szólnak. Mert ha a víz csak egy távoli, megközelíthetetlen látvány vagy akármikor, akármekkora mennyiségben folyatható, pazarolható valami, értéke elveszik. Ha azonban például a nagyszüleim erdei házában nincs bekötve a víz és több kilométert kell sétálnom a forrástól a házig tizenöt liter vízzel, hogy napközben fel lehessen használni a mindennapi szükségleteinkben, értéke hirtelen sokkal nagyobb lesz amiatt, hogy másmilyen módon is megtapasztalom, bele kell merítenem a kannát a hideg patakba, cipelnem kell, őriznem, hogy ne lötyögjön ki, napközben is takarékoskodnom vele.

A Larix Studio következő munkái a megbízók anyagi forrásainak szűkösségéből fakadóan egyszerű építészeti alkotások, térszervezésükben, szerkezetükben és anyaghasználatukban is. Mégsem túlzó építészeti alkotásként, és nem egyszerű épületként jellemezni őket, ugyanis kialakításukkal a leírt szociális/társadalmi problémákra keresnek érzékeny és jól működő válaszokat, egyszerre kötődve szorosán a székelyföldi földrajzi, kulturális közeghez, de adekvát megoldási lehetőséget kínálva hasonló problémákkal bíró más vidéken élő közösségeknek is. Az alábbi három munka a víz köré szerveződik, közösségi, találkozási helyé válik és olyan tapasztalatok szerzésére hívja és kondicionálja használóit, melyek a tapintással, megérintéssel felfedezhető világra és az ebből szerezhető élményekre nyitnak ajtót. Vagyis olyan építészeti, melynek tanító és gyógyító hatása van.

Vízpart pavilonok Gyergyóditróban

A gyergyóditrói polgármester ötletére a Larix Studio kísérlete az éltető vizek újrafelfedezésére és visszahódítására egy több elemből felépülő, több stációjú térkompozíciós gyakorlat. A rendkívül szűk anyagi források következtében szerény, minimál-költségű építészeti

megoldásokat kellett keresnie az építészirodának egy viszonylag nagy alapterületű kihasználatlan zöldfelület revitalizációjára. Egy mára használatlan malomárok közösségi csomóponttá formálása volt a cél, ahol olyan térbeli szituációk kialakítása valósult meg, melyek egyaránt teremtik meg a közvetlen találkozás lehetőségét ember és ember, ember és természet között. A több oldalról megközelíthető parkot sétányok szövik át, ezek mentén valósultak meg a minimál-terű kuckók. Olyan térbeli jelek, melyek nem feltétlenül nevezhetők még épületnek, ugyanakkor kellően erőteljes megjelenésű konstrukciók ahhoz, hogy kijelöljenek találkozási pontokat az arra járóknak. A két oldalról pergolákkal lezárt kockaforma, ahol a pergolák sűrűségének oldódásával orientálódik a kijelölt látványra való ráfordulás. A kockák olyan átmeneti terek, melyek saját teret adnak egy-egy látogatónak, ám egymás felé fordításukból fakadóan felajánlják a szóba elegyedés, párbeszéd lehetőségét, lényegében az egymásra figyelés egyszerű térszituációi. Fontos szempont volt, hogy olyan szerkezet készüljön, melyet „egy székelő ács egyszerű jókedve alatt is meg tud csinálni.”⁸

Az egymáshoz fordulás mellett a parkban olyan jelek is megvalósultak, melyek az embert a vízhez és ezáltal a kézzel tapintható élményekhez vezetik vissza. A malomárokban folyó víz önmagában is külön pillanatokra van osztva, hol lassabban, hol lendületesebben halad, de megközelítése is hasonló elvet követ. A faszalival megtámasztott kavicsos lépcsőfokok egy kis kiugró deszkafelületig vezetnek le, ahol üldögélni, nézelődni lehet. Innen a víz tényleges megérintése ingatagabb fokokon történő leereszkedés után történhet meg, a szándékos anyagbeli váltásokon keresztül a látogatót mintegy „felkészítve a találkozásra”.

Vízpart pavilonok, Gyergyóditró, 2015

Az ennyire finom építészeti beavatkozások első érzésre erőtlennek hathatnak. Az építészetnek azonban nem feltétlenül a direkt és ezáltal eltávolító hatású megjelenítés, reprezentativitás a feladata, hanem a felfedezés lehetőségének megteremtése. A pillanatokig kifeszülő víztükör és rajta simuló égbolt látványa, melynek észrevételéhez és élményszerűségéhez szintén érzékeny belső lelkiállapot szükséges. Az ilyen állapotokban lehet felfedezni a trivialiságok nagyszerűségét.

Vízi fűrész Ivómezején

Mint a világ legtöbb részén, Székelyföld településeinek sem csupán vizuális, illetve közösségi szervezői voltak a vízfolyások, de nélkülözhetetlen gazdasági erőforrások is. A fakitermelésen nyugvó székely gazdaság számára ez elsősorban a vízimalmok, illetve vízi fűrészek építését jelentette már a középkortól kezdve. Az ilyen létesítmények „gépészete” minimális változáson ment keresztül a középkor óta, melynek oka a pénzhiány volt. A korszerűsödő, nagyobb határfokkal működő gépeket, a vasszerkezeteket ugyanis nem tudták megengedni maguknak a

⁸ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018–77. o.

molnárok, és kényszerből a meglévő fából készült malomkerekek egyes elromlott alkatrészeit cserélték ki újra és újra. Ezzel szemben a termelő szerkezetet védő malomház sokszor átváltozott, megújult. Amint a fakitermeléssel egy helyen túlságosan foglalkozni kezdett az erdő, az egészet a vízfolyással ellentétes irányban, feljebb költöztették a molnárok kalákái, megtartva az archaikus malomszerkezetet, de megújítva az azt körbevevő burkot az adott időszak tapasztalatai, igényei szerint.⁹

Számomra ebből az mutatkozik meg, hogy a múlt és annak emlékei sokkal kevésbé jelentek meg olyan sérthetetlen, őrizendő entitásként az előző korok embereinek tudatában, mint a jelenkor emberében és a Larix Studio irodája is hasonlóan gondolkodott, amikor újrafoglalmazott egy már összedőlt vízi fűrész eredeti helyén Ivóban, annak csupán hangulatát megidézve. Ahogy Köllő Miklós fogalmaz: „Nagyapám fejszéje akkor is nagyapám fejszéje marad, ha a fejét már kicseréltük kétszer, a nyelét pedig háromszor.”¹⁰

Vízi fűrész, Ivómezeje, 2015

A múlttal való folytonosság legnyilvánvalóbb megnyilvánulása a közös anyaghasználat. A látszó faszerkezetek, burkolatok, héjazatok alkalmazása, illetve azok kizárólagos fizikai védelme önmagában is hagyomány: a fa önmagát védi és nincs szükség vegyszerekre, ezzel párhuzamosan pedig szürkülésével gyorsan belesimul a vidék öreg épületállományának látványába. Az ehhez szükséges szakértelem olyan tudást igényel, mely az előregedő mesterekkel eltűnőben van, amint az megfigyelhető a molnárok esetében.

Mégis, az effajta tervezői döntésekkel még megőrizhető valami az épített hagyományból. Az épület ilyen jellegű őrzése pedig a közösség tükrévé válik: amíg van, aki ügyének tekinti gondozását, addig nem csak az épület, de a közösség és annak hagyománya is tovább él. Ha pedig magában marad, nyomtalanul fog eltűnni, hulladék nélkül, ahogy az elkorhadó fát visszafogadja magába a természet.

Maga a létesítmény két, egymástól különálló épületből áll. A látogatók által körbejárható, körbepancsolható bevezető vályú végén – amin a fűrész kerekeinek mozgatásához szükséges víz érkezik – helyezkedik el a fűrész körüli burok, egy rendkívül egyszerű szerkezetű, letisztult, három oldalról és a negyedik felől részben nyitott épülettömeg. Józsága, archetipikus megjelenése nem is feltétlenül formai és szerkezeti elemeiben, sokkal inkább hangulatában, „üzenetében” idézi meg az egykor a helyén álló elődeit. A látogatók szemszögéből nézve az előtte elhelyezkedő épület érdekes, és elsősorban értelmetlennek hatható anyagbeli megjelölése a megérkezésnek, illetve a felfedezés élményének. Magasabbra nyúló tömege, melyben helyet kap a mosdó és a jegypénztár fülkéje, a vízi fűrész telkéhez vezető út perspektívájának lezáró,

⁹ MMA-MMKI: Haza a mélyben II. – Kortárs öko-regionalista építészet Romániában – Köllő Miklós előadása, közzététel: 2020. 07. 27.

<https://www.youtube.com/watch?v=EkmyuiQA0KY&list=PLF2JebFSRnTEGaHxIW0oVbQqjU4xNkID6&index=4>

¹⁰ MMA-MMKI: Haza a mélyben II. – Kortárs öko-regionalista építészet Romániában – Köllő Miklós előadása, közzététel: 2020. 07. 27.

<https://www.youtube.com/watch?v=EkmyuiQA0KY&list=PLF2JebFSRnTEGaHxIW0oVbQqjU4xNkID6&index=4>

domináns, mégsem kiugró eleme. Ezen tömegből kifordul egy kisebb másik, mely a patakmederrel válik párhuzamossá. Ez a nem szokványos tér- és tömegszervezés, a feltárulkozás fokozatosságát teszi lehetővé azáltal, hogy bizonyos szemszögekből pillanatnyi látványain túl újakat sejtet, bejárásra hív.

Nem csak térbeli értelemben, de időbeli módon is. Látogatóinak közösségét hívja vissza feledésbe merülő múltjukhoz és kézzel tapasztalható világukhoz, a csobogó patakvíz hangjához, a frissen vágott fenyő illatához, azaz őszinte élményekhez.

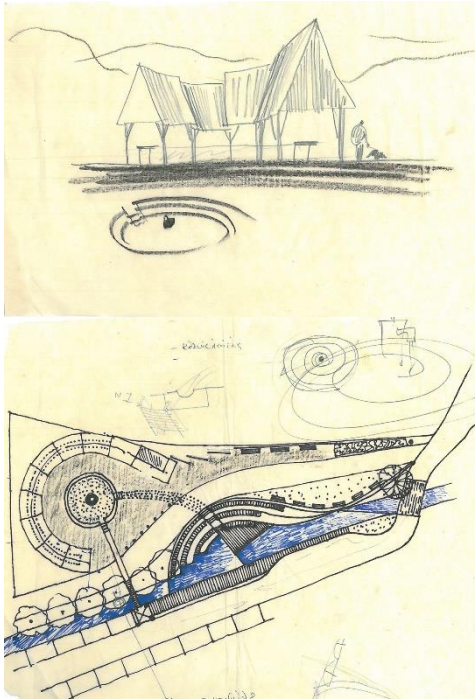
Piactér Csíkmadarason

Tereket jelölünk meg, leválasztjuk őket, *helyet* formálunk belőlük. Talán túlságosan profán Hamvas Béla Az öt géniuszban leírt elméletével, gondolataival a hely milyenségéről, létezéséről a Dreher sörgyár mottójával szembehelyezkedni: „A világ annyi, amennyit beletöltesz.” A Larix Studio csíkmadarasi projektjét szemlélve azonban önkéntelenül ez jutott eszembe. Adott volt egy szellem vagy szakralitás érzete nélküli térszelet Csíkmadarason a forgalmas főút, egy elhagyatott, kihasználatlan patakpart és néhány építészeti értéket alig képviselő lakóház által közrefogva. Egy növények nélküli kavicsos placc. Olyan hely, ami fizikai valóságában és a falu lakosságának tudatában is egy kiüresedett tér. Az előző két munkához hasonlóan (bár itt a beavatkozás léptéke valamelyest megnövekedett) a piactér megépítése is egy olyan revitalizációs kísérlet, mely alapvető funkcióján túl kulturális közösségi térként is tud majd szolgálni, ha egyszer megépül a vízparton a második fázisa is. Kísérlet az identitás-visszaépítésre, és -teremtésre egyaránt. Egy mikrovilág jelentésének sűrítésére.

Piactér, Csíkmadaras, 2016

A cél egy olyan piactér létrehozása volt, mely elsősorban a helyi termelőknek, gazdáknak ad lehetőséget áruik eladására, versenyképességük megőrzésére, melyre az építésziroda gondolata szerint kizárólag egymásba kapaszkodva van lehetőségük. Az építészeti megvalósítás így két előképet is felhasznált az alapvető térrendszer kialakításához. Egyrészt adekvát megoldás volt a kör, nem is feltétlenül a hozzá társított eszmeiséget kifejező formája miatt, hanem mert a kis méretű épületen az egymás felé fordított standok belső intim teret, és az eladók között közvetlen vizuális kapcsolatot képeznek. A másik előkép a székely körtáncok felülről egymásba fonódó, tekeredő látványa volt, mely szerint az emberek egymásba, egymás közösségébe kapaszkodva tudják örömeiket vagy jólétüket megelélni. Mindkét előképben van egy centrális pont, ami így az épületben is megjelenik egy lesüllyesztett szökőkútban, és a köré vont padokkal ellátott apró szárazon tartott körmedencében, ahol napközben, de este, a piac végeztével is lehet találkozni, beszélgetni, együtt lenni. Az épület architektúrájára a megszokott, anyagi szempontból megfontolt módon a végletekig leegyszerűsített, ugyanakkor mégsem karaktertelen vagy „íztelen” formavilág és anyaghasználat jellemző.

Az építész vázlatai

A beavatkozási felület borítására különböző anyagokat használt az iroda, ezáltal használati minőségeket és irányokat megkülönböztetve. A közösségi tér területét szürke térkövezéssel borították, ezeket szabdalják az épülettömeg töréseinek síkjait és a szökőkutat összekötő hasított bazaltkő sávok, illetve a fűgával kitöltött folyami kövek „járdái”, melyek a szökőkút medencéjét és a második fázisban megvalósuló vízparti amfiteátrum-szerű közösségi teret kell majd összekössék.

Az épülettömeg leköveti az alapfelület formáját, a főút felé nyúlik, majd mintegy közegébe invitálva a látogatót, a köríven visszafordul, létrehozva a belső intim teret. Szerkezeti formálása józan, egyszerű, mely a székely települések távlati képét idézi meg. Az egymásnak bújó, az időbe beleszürkülő egyszerű formák tiszta őszintesége térbeli módon is megerősíti a székelység alaptapasztalatát és azzal megegyező alapötletét a piactérnek. A körben hasábokra törő résztömegek háromszöges fedélszerkezeteinek

különböző gerinc- és ereszmagasságai egyfajta „lépték-zavart” adnak az épületnek, ráerősítve a távlati látvány összképének megidézésére.

Az ilyen megoldások mellett, hogy nagyon olcsón kivitelezhetők, érzékenyen tudnak reagálni az építés alapvető céljára. Létre tud jönni egy olyan valós *hely*, mely úgy akar többnek látszani, mint ami valójában tud lenni, hogy az nem válik mégsem hiteltelenné és úgy tud több lenni, mint aminek látszani akar, hogy hiteles, őszinte építészet marad.

Mindhárom fejezeti egység munkáinál megmutatkozik majd, legyen bármennyire is triviális megállapítás, hogy a jó építészet nem pénz függvénye és a közösségteremtés alapvetően a jó szándékon múlik. Ami azonban sokszor elfelejtődik manapság, hogy valójában mennyire kevés erőforrás, eszköz, lehetőség igényeltetik maradandó élmények szerzésére vagy az emberek egymás felé fordulására.

A falvak ölelése

A hagyományörzés, mint gondolat és mint önmeghatározás, sokak számára idegenül hat. Gazdasági és társadalmi berendezkedésünk egyaránt a fejlődésre, a növekedési kényszerre épül, aminek közegében a múlt értékei irrelevánsak, a felismerésük és a visszafordulás hozzájuk pedig értelmezhetetlen. Manapság azonban, amikor a bolygó egyre gyorsuló ütemben sodródik az ökológiai katasztrófa felé, és melynek során közel sem a természet egészét tudja elpusztítani az ember, hanem saját maga számára teszi élhetlenné a bolygó közegét, a visszafordulás olyan alternatívaként mutatkozik meg, mely nem a múlt felé forduló romantikázást foglalja magában, hanem az élhető jövőbe vetett hitet és az öntudatra ébredést.

Így válhatnak a falvak a jövőben ismét a társadalmak domináns településléptékévé. A falu atmoszférája nem feltétlenül kell olyan jellegű pangást és „kultúra-nélküliséget” jelentsen, mint ahogy az a legtöbb nagyvárosi ember tudatában, képzeletében megjelenik. A falu nem feltétlenül kell a városi lét inverziója legyen, ellentétben szintetizálhatja magában a városi- és a falui lét pozitív hozadékait egyaránt. A tizenkilencedik és huszadik században az addig soha meg nem valósult tempóban felduzzadó óriás-, és nagyvárosok szociálisan és életvitelben is könnyen elidegenítő, személytelen hatású közege ugyan megteremtette már a szuburbanizációt, amelynek során a lakosság kénytelen használni a várost, de már nem tudja magáénak tekinteni, ez azonban félmegoldásnak sem nevezhető, mert szociálisan és környezetileg is romboló hatású.

Világosan látszódik azonban az is, hogy a világ legtöbb részén (és így régiókban is) a falvak jelenlegi állapotukban nem a bennük rejlő lehetőséget tükrözik, hanem egy elpusztult és a városi ember számára érthető módon egyáltalán nem vonzó világ erodálódó mementőjeként állnak. Egyes vidékeken azonban, szegénységükből adódóan a falusi életforma továbbra is él, még ha nem is olyan teljes egységben, mint évszázadok generációin át. Ilyen vidék Székelyföld is. Bármennyire is pusztulófélben van, ereje még mindig megtartó lehet, jövője pedig csupán azon múlik, mennyire hamar tudja majd felismerni saját értékeit: olyan értékeket, melyek nem egy letűnő világ maradványai, hanem egy élhetőbb jövő lehetséges előfutárai.

A Larix Studio munkáinak jelentős része ezzel a szellemi áramlattal együtt haladva maradt meg falusi építészetnek. Olyan építészetnek, mely falusiassága miatt nem válik még alacsonyabb rendűvé, még ha eredményei közel sem olyan látványosak, mint egy nagyvárosi közegben tevékenykedő irodának. Bár valamilyen módon minden munkájuknak erős kötődése van a székelyföldi falvak anyagi valóságához és kereteihez, a most következő példák közvetlenül a falusi településszövetekbe épülnek bele, alig látható módon, mégis irányként szolgálva.

Láthatatlan településszervező jelek

Apró és szándékosan észrevehetetlen építmények, melyeknek még funkciójuk is alig van. Építészeti jelek, megjelölik a tájat, az időt, egymást, definiálják, jelentéseit sűrítik önmagukba. Nem túlzó jelölések-e ilyen szavak néhány buszmegállóra vagy haranglábra? Nézőpont kérdése. Az, hogy mit és mennyi mindent tud felfedezni egy adott entitásban megfigyelője, az saját képességein múlik egyedül. Minimális anyagi keretből megvalósított építmények,

egyetlen bizonyos funkcióval ellátott szobrok, melyek nem akarnak többnek látszódni, mint amik tudnak lenni, mégis erőteljes jelentéseket hordozhatnak magunkban, ha valaki hajlandó észrevenni őket.

Mit lehet például felfedezni egy buszmegálló banalitásában? Funkciójának profán jellege, illetve a várakozás, mint tevékenység alulértékelttségéből fakadóan nem szentelünk túl sok figyelmet az ilyen helyeknek vagy építményeknek. Pedig a közlekedés, az utazás élménye nem feltétlenül kellene a távolság léptékéhez kötődjön és így a közlekedés igényes építésze sem csupán a legfontosabb repülőterek, pályaudvarok reprezentativitására kell korlátozódjon. Kicsi, „jelentéktelen” helyeket is meg lehet szentelni az odafigyelő várakozással és egy akármilyen buszmegálló is válhat közösségi téré a maga nyilvánvaló korlátai, adottságai között.

Buszmegálló, Zetelaka, 2016

Studio több buszmegállója hasonló elvek mentén született meg Ivóban és még számos helyen. A konstrukciók két alapvetése a buszra várakozó embereknek a tájra- és egymás felé való fordítása. Mindkét buszmegálló két hosszanti oldalán nyitott hasábforma, mely ránéz a tájra, kijelöl egy megfigyelési pontot a tájban, de nem szakítja meg látványának folytonosságát.

A buszmegállókban megjelennek a Larix-építészet azon karakterjegyei, melyek ezt a láthatatlanságot szolgálják: az áttört, pergolás falfelületek, a vegyszerekkel kezeltlen anyagok használata, melynek során a fa fizikai tulajdonságainak felhasználása jelenti önmaga védelmét, és aminek köszönhetően úgy öregszik, simul bele környezetébe, hogy bár könnyen „öregnek” látszódik és így rossz állapotú hatást kelt a laikus szemnek, valójában élettartama meghosszabbodik, és karbantartási igénye lecsökken. Emellett a két harántoldal zárt falfelületének zsindeyes fedése kifejezi, jelképezi Zetelaka lakóinak kézműves hagyományát, a zsindelekészítés mesterségét. A közösségben párhuzamosan élő egyének egymás felé való visszafordítására pedig olyan megoldást választott az iroda, ami már-már „arcpirítóan” banális, és mégis, egyszerűségében tud elegáns, működő lenni: a padok nem egymás mellett vannak elhelyezve, hanem L-alakban egymás felé fordítva. A várakozásban unatkozó, forgolódo szempárok nem tudják kikerülni egymást és kénytelenek köszönni az illetők: Jó napot!

Egyszerű gondolatok, melyek sok esetben és sok szempontból annyira evidensnek is hathatnak, hogy inkább értük sem nyúl az alkotó egy probléma megoldására. A megtapasztalható valóság alapvető szövete és lényege azonban egyszerű, logikus, az energiaminimumra törekvés alakítja ki. Mai problémáink között túl könnyű elfeledkezni arról, hogy megoldásainkat is kereshetnénk ilyen módon.

Hasonló javaslatot tesznek az építésziroda különböző településeken épített haranglábai. Az építészet bizonyos szempontból korlátozott problémamegoldó képességeivel építenek közösséget, őrzik és erősítik meg az identitásukat. Egyszerűségük azonban ezúttal is erősségük, ahogy finom jelenlétükkel megjelölnek, tájékozdási pontokat képeznek, nem csak földrajzi,

de akár kulturális értelemben is. A haranglábak egykor fontos szerepet játszottak a székely társadalom és településszövetek alapját képező sejtek, a tízesek életében. A nap indítói voltak, saját nyelvvel rendelkeztek, vagyis többféle jelzést is le lehetett adni a földeken dolgozó embereknek a vidék csendjében. Ahogy a tízesek is fokozatosan feloldódtak mindkét értelmükben, úgy a haranglábak jelentősége is megszűnt az idők alatt. Feltámasztásuk oka nem a múlt újratemtése, újraélése, hanem a hagyományok erejébe vetett hit: az egykori értékek megélésének ma is érvényes aktualitása és közösségmegtartó ereje van. Ha van mihez viszonyulni, valami alapján tájékozódni, a helyes irányt is könnyebb felismerni.

A gyergyóditrói temetőben emelt harangláb (2009) azért különleges eset, mert a tervezők bevallása szerint ennél a munkánál ismerték fel először a helyi anyagok használatában rejlő lehetőségeket, és melyek nem feltétlenül kell, hogy kötöttséget jelentsenek.¹¹ A gazdasági válság elején megépülő harangláb így sok tekintetben a Larix Studio ars poeticájának tekinthető. Szerényen megbújó építmény, mely különböző szempontokból közelítve különböző jelentéseket hordozhat. A temető bejárata felől a két oldalról egymásnak dőlő falfelületek között átömlik a táj látványa az érkezőre. A fal/tetőfelületek felől pedig ugyan a harang magasságában áttört, de alapvetően tömör megjelenése a „szürke eminenciás”¹² jelenlétének érzetét keltheti az emberben.

Szintén Gyergyóditróban tervezett egy másik harangláb (2016) is az iroda, mely léptékében ugyan kicsit más, azonban hasonló elgondolás mentén alakult ki. Épületszobor vagy utcabútor, mely formavilágában és szerkezeti felépítésében letisztult, józan és így láthatatlanul beleilleszkedik a falu utcaképebe. Mégis kiemelkedik belőle, nem csak vizuális irányjelzőként (magasságából következően), de szellemi értelemben is. Közvetlen környezetében ugyanis a házak meglehetősen sokszínű képet mutatnak. Tömegképzésükben, homlokzati anyag- és színhasználatukban egyaránt. A harangláb közvetlen szomszédságában álló lakóház például ugyan őrzi a székely házak hagyományos tömegét, illetve tetőhéjazati burkolása is a természetes anyagú, színű tetőcserép, azonban a homlokzat neonzöldje rendkívül disszonáns szólam a településszövet és a táj vizuális csöndjében egyaránt. Ilyen kontrasztos helyzetekben látszik és látszódnak a falusi ember számára is az igényes és tudatos építészet ereje, illetve lehetősége. Ilyen helyzetekben mutatkozik meg igazán, hogy még az olyan apró és szerény munkáknak, mint a fent bemutatottaknak is mekkora szerepük lehet egy bomló településkép újrászervezésében, és – gondolásában, a közösség identitásának megerősítésében.

Harangláb, Gyergyóditró, 2016

¹¹ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 73. o.

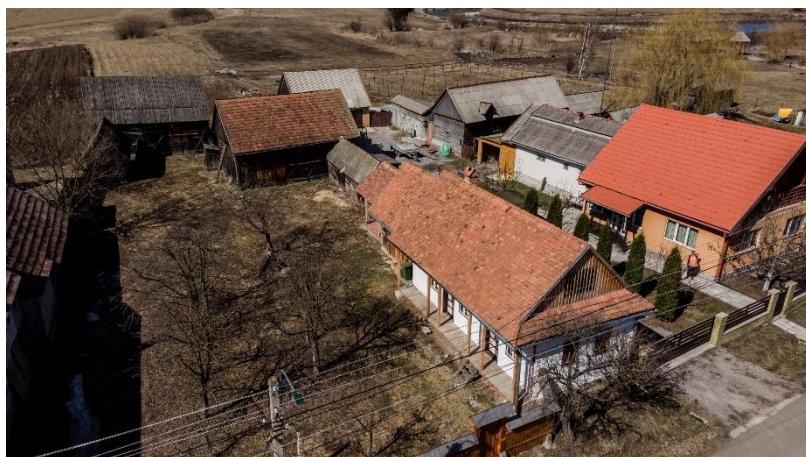
¹² KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 73. o.

Lakóházak Gyergyóremetén, Lázárfalván, Gyergyócsomafalván

A megújulás polifónia. Nincsen egy jó megoldása, de útjai azonos irányt követnek, a végén egységgé állnak össze a különböző szólamú hangzások. Amikor a Larix Studio különböző lakóházait vizsgáljuk, erre a felismerésre kell jutnunk. Mindegyik más, mert mindegyiknél más anyagi lehetőségek álltak a megújulás rendelkezésére. Azonban mindegyik azonos szellemiséget képvisel. Ez pedig a külső megjelenési különbségeken túl tapasztalható síkon, a székely szellemiség síkján összeköti őket. Amikor a második bécsi döntéssel Észak-Erdély és Székelyföld újból „magyar föld” lett, a vidék sok állami támogatást kapott az elmúlt húsz év elhanyagoltságának, pangásának visszaépítésére. Sorra épültek a „székely házak”. Kós Károly szerint ezek a títustervek alapján, programszerűen megépülő házak külsőjükben, külsőinben „székelyebbek” voltak a székelység házainál. A székelység azonban nem (csak) egy zárt etnikai népcsoport, nem formák és díszek, színek és anyagok összessége, hanem egy szellemiség, egy létértelmezés is.

A három kiválasztott lakóházban közös még jól érzékelhető szellemiségükön túl az, hogy mindhárom egy már létező, múltbeli hagyaték megújítása, különböző beavatkozási mértékben a szükség, az igény és anyagi lehetőségek függvényében. „Erdélyi értelmiséginek erkölcsi csőd új házat építeni.” – jelenti ki Köllő Miklós. A kijelentés ítélező, de nyers hangja mögött a táj és a közösség iránt érzett szeretet keserősége húzódik. Annak a keserősége, hogy sokan nem tudják, vagy nem akarják felismerni otthonuk és múltjuk lehetőségét. A Larix Studio lakóházai így nem csak a megrendelők egyéneinek és egyéniségének készülnek, de érzékeny párbeszédben maradnak tágabb építészeti és kulturális kontextusukkal is.

A Gyergyóremetén felújított parasztház példája a legvisszafogottabb olyan értelemben, hogy a

Lakóház, Gyergyóremete, 2016-2017

beavatkozás ténye itt a legkevésbé nyilvánvaló. Az építészeti feladat ugyanis egy, az 1930-as években épített, de a '70-es években átdolgozott ház visszabontása, -alakítása volt eredeti formájára. Ez az igény a megrendelőtől jött, és az építésziroda – mely új, „zöldmezős” építészettel mellett nagyon sok épület restaurálásával is foglalkozik – kiválóan meg tudott felelni a feladatnak. A második

otthonként, egyfajta hétvégi házként szolgáló épület példája annak, hogy egy hagyományos háromszobás ház bizonyos mértékig meg tud felelni a ma igényeinek még térrendszere átszervezése, vagy tömegének megnövelése nélkül is. „Könnyebb az embert a házhoz igazítani, mint fordítva.”¹³ írja a munka kiállítási tablóján található fülszöveg. A ház nem csak

¹³ Arhitectura.6 – Ediția 2018: Restaurare/reabilitare/intervenții pe fondul contstruit – Nominalizare: Larix Studio – Locuință rurală, comuna Remetea

külsőségeiben, anyaghasználatában, belsőépítészetében, művészségében folytat párbeszédet a vidék építészetével, vagyis nem válik nosztalgikussá, modorossá. Legfontosabb építészeti döntésnek a ház felújításában a táj való közvetlen kapcsolat visszaépítését tartom. Ez az átmeneti tér, a köztes hely az én és a külvilág, a saját, intim tér és a közösen használt, birtokolt föld között jelentette egykor a székely ember megpihenését. Egy közegről van szó, melyben az ember védve van, háttal nekidőlhet valaminek szemlélődni, de mégsem szűk, sötét, barlangszerű belső térről, hanem a határtalan térségekre való ráfordulás lehetőségéről. Noha ezen ház esetében ez „csak” az udvar mikrokozmoszát és nem a falu határain túli természeti tájat jelenti. De akkor is kitekintést, a magunk szűk keretein való túlnézést. A '70-es évekbeli felújításakor hiába keletkezett egy teljesen használhatatlan szűk és vékony térszelvény a tornác beépítésével, az akkori áramlatok nem erre az önmagunkból való kitekintésre kondicionálták az embert, de ma talán újra felfedezhetjük ezt a fajta gondolkodásmódot. A tornác kibontásával pedig nem csak formáival azonosuló, de valódi szellemiségében, atmoszférájában is székely épület született.

Egy Lázárfalvára tervezett, de még meg nem valósult munka ezzel szemben nem visszabont a meglévő épülettömegből, hanem hozzátold, az előrelépés jegyében. A feladat egy olyan félig privát-félig közösségi tér kialakítása volt, mely helyet biztosít a tulajdonos által szervezett tanfolyamok lebonyolítására egy igényes építészeti környezetben. Az alkotóház ősteste egy rendkívül előrehaladott állapotban gubbasztó csűr tömege volt, mely némileg szokatlan módon nem fából, hanem kőből épült 1903-ban. Minthogy a megnövekedett alapterületi igény megkövetelte a ház kibővítését, a Larix Studio egy, a csűr tömegével megegyező, hasonlóan monolitikus megjelenésű, de deszkával burkolt toldás megépítését javasolta (ide kerültek a kisebb alapterület igényű helyiségei a háznak). A letisztult tömeg egyértelműen kortárs beavatkozás, a folytonosság múlt és jelen között azonban mégis jól érzékelhető. Erre a folytonosságra erősít rá az eredeti csűr hosszanti falfelületein megnyitott, padlószinttől az ereszig terjedő ablakok elé helyezett kapuk anyaga, a fa. Ezek rácsukva a falra megtörik annak nyers megjelenését, és mintegy átkacsintanak a másik kortárs beavatkozásra. A kapuk kitért állapotban ideiglenes köztes terek kialakítására is szolgálhatnak, illetve kapcsolatot teremtenek a szabad tér és a műhelyben tevékenykedő emberek között a nagy ablakfelületek határsíkján.

Az eredeti csűr tömege kortárs építészeti formák és anyagok használatával történt, de ami még megőrizhető és -őrizendő érték volt, arra külön figyelmet fordított az iroda. Ilyen volt a kőfal, a oromfalon elhelyezett felirat az építés idejéről, illetve a mára már funkcióvesztetté vált mives ornamentikájú, masszív kőpillérek által közrefogott kapu. Mivel a telek lebeg a tájban és a kapun kívül nincsenek megjelölve határai,

Lakóház, Lázárfalva

legalábbis a kapu és a fő homlokzati síkjában bizonyosan nem, a kapu érdekes szimbolikával ruházódik fel. Az alkotás terébe és tudatállapotába való belépés megszentelésévé válik, jelezve az ideérkezőnek: valamilyen más minőségbe kell átlépnie.

A harmadik kiválasztott lakóház Gyergyócsomafalván valósult meg és Köllő Miklós saját mestermunkájának, élete legnagyobb vizsgájának tekinti. Az építész egy könyvet is írt róla, melyben a ház legapróbb részleteitől, pillanataitól kezdve megjelennek gondolatai a ház valóságát körbevevő, lehető legtágabban értelmezett fizikai, szellemi, gazdasági, kulturális, társadalmi kontextusról is, és mely ezen esszé megírásának is egyik fő inspirációjául szolgált. A könyv megszületését nem önhittség vagy magamutogatási kényszer hozta létre, hanem egy alázatosabb szándék: megmutatni, széles körökbe eljuttatni egy ház gondolatát, mely az építész gondolatvilágának, szándékainak értelmezésében is több tudni lenni, mint egy egyszerű épület,

Köllő Miklós lakóháza, Gyergyócsomafalva, 2009-2012

mert az ilyen szemléletből születő „építészet nemcsak egy funkcionális elrendezés, nemcsak mérnöki megoldások és művészi víziók eredménye, hanem társadalmi, kulturális, szociális és politikai cselekedet.”¹⁴ A mondatot pedig kontextusában kell értelmezni. Innen szemlélve, egy egyetem

közegében ez trivialisásként hangozhat. A könyv azonban egy, még az öntudatra ébredés előtt álló közösség tagjainak szól.¹⁵

Köllő Miklós háza az előző két példához hasonlóan szintén egy régi parasztporta átformálása, jelenre szabása. Az eredeti, ezerkilencszázhuszonnyolcban kalákában megépített ház lehetőségét nem egyből ismerte fel az építész. Előbb gondolkozott egy régi kúria megvételén, de a tájba való kiköltözésen is, és a faluban maradás, közösségi sorsvállalás etikai fontosságát csak fokozatosan értette meg. Saját házában nagyszülei portájának átalakításával tudott tevékenysége nem képmutatóvá válni. Ezen felismerések után pedig a ház minden elemét az ősök világában fellelhető értékekkel való azonosulás határozta meg, úgy, hogy élhető környezetet teremtsen a jelenben élő családjá és megnövekedett igényeik számára.

Evidens volt a tömeg megnövelése, így a tetőidom a felújított házon kényelmesen belakhatóvá vált (itt helyezkedik el a háló-, a gyerekszoba, egy fürdő és tanuló, játszó közösségi tér). A nagyjából délkeleti tájolású hosszoldal középső traktusban helyezkedik el egy új tömeg, egy nagy üvegfelületekkel ellátott veranda, melynek utcára néző oldalán áll a bejárati ajtó, és mely a leginkább nappalinak megfeleltethető helyiség bővítése is egyben. Az ilyen finomra hangolt beavatkozásokkal, toldásokkal megőrizhető volt a parasztházak hagyományos háromosztatúsága, még ha az eredeti helyiségkapcsolatok nem is tudtak megőrződni, és a nagy

¹⁴ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 52. o.

¹⁵ Nyáron, amikor spontán tekeregtem Alcsík falvaiban rajzolni, fotózni, inspirálódni, az egyik porta tulajdonosa rám kiabált, hogy mégis mit csinálok. Megmutattam neki a házokról készített skicceim, elmagyaráztam, hogy családommal építkezni fogunk és inspirációt gyűjtök rá, a régit szeretnénk megújítani egy mai formára. Teljesen értetlenkedve nézte romos házát, hogy abban mégis milyen értéket lehet felfedezni. Végül beinvitált magukhoz.

konya, „ami nélkül nincs is család”¹⁶ leghátulról előre került, valamelyest kiteve a falunak a család intimitását.

A háznak van egy olyan kortalanságot, idő-felettséget keltő atmoszférája, mely nem csak tömegének hatásából alakul ki, de anyaghasználat, formaképzés terén is látványosan mossza egybe különböző korok jegyeit.

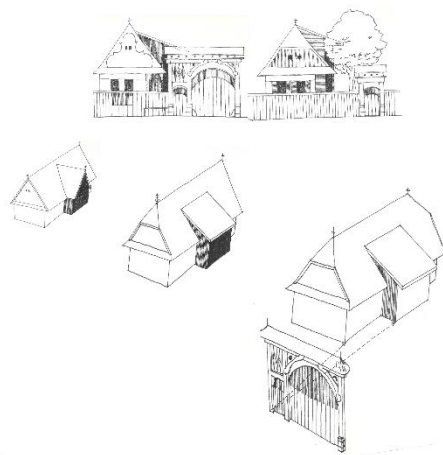
A fa felhasználásának formai változatossága és mégis nagyon visszafogott megjelenése. Az épület letisztult összképe, ahogy az anyagváltások nélkül fordul önmagába minden nézetből. A különböző ritmusú, irányú, tapintású, nyers, kémiai kezeletlen fafelületek egymásba fonódása, mely tovább folytatódik a belsőépítészetben is, monolitikus megjelenést kölcsönöz a háznak, mely így egyértelműen kortárs építészetként azonosítható. Az anyaghasználat egysége és tisztasága, ahogy néhány részleten kívül nem válik el sem a falak burkolása, sem a tetőhéjazat egymástól. A formai tisztaság, mely ugyan megidézi a székely népi építészet megoldásait, de csak jelképesen, idézetszerűen. És „a homlokzat nem magántulajdon.”¹⁷

- írja Köllő Miklós. Bizonyos szempontból különösen hangzik. Bizonyos szempontból pedig nehezen cáfolható. A homlokzat, de az egész „kéreg” a ház teste körül az elsődleges és talán legfontosabb kapcsolat a falu szövetével. Így amikor egy közösségre ennyire tudatos magántér születik, képmutatás lett volna más, a fánál drágább anyagokat használni, „csak azért mert én megtehetem”-alapon. Így kanyarodott egészen odáig vissza az időben a tervező, hogy cserép helyett a már rég nem használt, kézművesek által készített zsindelemmel fedje a ház tetőszerkezetét. Helyi mesterségek éltetése, gazdaságos, környezettudatos megoldás, kívülről nézve, meghatározva: *öko-regionalizmus*.

Belülről nézve, a szavak, fogalmak elidegenítő hatásán túl: alázat, törődés, józanság a vidék szellemében és teljességében. A ház minden elemében józanságot tükröz, a régió adta lehetőségek józanságát. Nem azért, mert nem lett volna út kérkedő, a faluképből vagy a tájból kiugró építészeti létrehozni, úgymond az önbecsülését vesztett parasztság fölé emelkedő értelmiségi diadalát kikiáltani. Hanem az önmérséklet, mint a boldoguláshoz vezető útba vetett hit miatt.

Óvoda Gyergyócsomafalván

Egykor Székelyföld falvainak léptékét és egész építészetét a Köllő Miklós házában is megtapasztalható józanság hatotta át. A földrajzi pozíció és a gazdasági helyzet következtében bizonyos korlátokat nem tudott átlépni a vidék, és mint ez a ma szemszögéből jól látszódhat: egy olyan egység valósult meg ember, építészet és táj között, melyet ma a fejlett nyugati

A tervező vázlatai

¹⁶ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 27. o.

¹⁷ Farkas Endre: A homlokzat nem magántulajdon – régi székely házat újított fel Köllő Miklós műépítész, 2019. 04. 09. - <https://maszol.ro/kultura/110407-a-homlokzat-nem-magantulajdon-regi-szekely-hazat-ujitott-fel-koll-miklos-m-epitesz>

társadalmakban éppen mintának tartanak. Azonban Székelyföldet minden szellemi áramlat lassan ér el. És így most a vidék, mint ahogy arra már fentebb is utaltam, most éppen azt a kimit tud „korszakát éli”, mely nyugaton jó néhány évtizeddel hamarabb lezajlott a szuburbánus kertvárosokban és melynek káros hatásait mára a legtöbb fejlett országban felismerték. Ebben a bomló, széteső településképből különösen értékesnek számítanak az olyan munkák, mint a Larix Studio Gyergyócsomafalvára tervezett óvodája.

Az óvodaépület jelentősége a település adott léptékével folytatott érzékeny párbeszéd. Bár nem olyan léptékű, mint a később következő csíkszentsimoni lovarda, a szalagtelkes településszerkezet megengedett keskeny parcellákon kuporgó portáinak dimenzióját így is meghaladja. Hogy az igényelt alapterületre ráhelyezett tömeg ne feszítse tovább a településképet és ezáltal ne váljon disszonáns elemmé, a stúdió a tömeg feldarabolása mellett dönt. Az így kapott kisebb egységek már minden megközelítési irányból és nézetből illeszkednek, beleolvadnak a meglévő faluszövetbe. A három különálló nyeregtetőidommal ellátott, egymástól független hasáb, és a lebegésüket összefogó, kiszolgáló helyiségeknek helyet adó nagy kiterjedésű tér így elrejtje magát. Emellett pedig a tagoltsággal a kompozíciónak lesz egy nagyon egyszerű és mégis hiteles, izgalmas, azaz gyermeki játékosága.

Óvoda, Gyergyócsomafalva, 2018-2020

A tömegek egyszerűsége, a négyzet alaprajzú alaptestek és a negyvenöt fokos dőlésszögű fedélszerkezet, mint a legegyszerűbb építőkockák illeszkednek egymásra, mégsem silány hatásúak. Az épületköpeny a különböző falfelületek egymásba oldódó játékosága a formák, színek finom módosításával. Különböző méretű, arányú, árnyékolású nyílászárók, különböző ritmusú kompozícióik, a burkolatként megjelenő fa spontán hatást keltő számtalan ritmusa, iránya, felülete, vastagsága, mélysége, rétegződése, vagy a nem lécezéssel, deszkázással burkolt, hanem vakolt falfelületek gyermeki kék, piros színei. Játékosága mellett pedig számomra van egy vár-hatást keltő atmoszférája is az óvodának. A szomszédos telken egy általános iskola van, mely az óvoda épületével azonosan szintén ki van tolva a telekhatárra, így a két épület között kialakul, ha nem is egy zárt udvar, de mindenképpen intim tér. Ezt a saját teret őrzi az óvoda tömege. Az udvarra néző homlokzat nagy nyílászárókkal, átmeneti terekkel, tornáccokkal tagolt, nem is egységes felület, egymás mellől elmozduló síkokra bomlik. Ezeknek a megoldásoknak a következtében közvetlen kapcsolat alakulhat ki a gyerekek és a táj között. Ezzel ellentétben az épület másik négy homlokzata sokkal kevésbé tagolt, zártabb megjelenésű. A főutcára néző homlokzaton csupán három keskeny, „lőrészerű” nyílászáró található, déli homlokzata egy teljesen nyílászárók nélküli oromfal, a mellékutcára néző, másik hosszoldali homlokzatának zártságát pedig szintén csak néhány kisebb nyílászáró töri meg, oldja valamelyest.

A gyergyócsomafalvi óvoda elutasítja az egyszerűbbnek kínákozó megoldásokat, a konvenciókat, ami tagolatlan, hosszan elhúzódó tömegeket, egyből átlátható, sematikus, mátrix-szerű térrendszereket követel meg a tanulás közegének. Az oktatási rendszer szigora és az erre reagáló építészete az oktatási intézményeknek meghódította Erdélyt, Székelyföldet is. Amíg azonban fejlettebb vidékeken az oktatás átszervezésével az oktatás épületei is lecserélődtek, megújult, Székelyföldön ez a változás még nem következett be. A Larix Studio munkája egy ilyen, előrelépést és megújulást igénylő ellenpélda.

A hegyek némasága

Az emberiség kollektív tudatában az egyik legősibb archetípus a hegy, hegység. Különböző területeken és időkben élt népek mítoszaiban, mitológiájában, vallásában a hegy általánosan megjelenő jelkép, gazdagon rétegelt szimbólumrendszerrel, tudatunk sűrűn behálózta képzeletével, asszociációival a hegyet, mint földrajzi elemet. Nem véletlenül. A hegyek térben rétegződő objektumok, kezdve növénypopulációik vertikális tagolódásától a magashegységek növényvilágon túli nyers sziklafelületein át, ahol jól látható az egyes kőrétegek egymásra épülése, egészen pusztá távlati látványukig, amint az égi, azaz megfoghatatlan, éteri szféra felé haladva fokozatosan elfogynak. Téri tulajdonságaik olyan jelentéseket hordoz(hat)nak, melyek a kozmikus rend egymástól elkülönülő rétegeit, minőségeit különböztetik meg. Mindennek kijelölt helye van a világban. Vagyis, ahogy bizonyos növényfajok csak bizonyos magassági zónákban képesek a hegyen, mint természeti képződményen élni, úgy lesz a hegynek, mint ősképeknek isteni, emberi, alvilági szférája az emberiség történeteiben.

A hegy azonban nem csak a kozmosz (egyaránt jelentse: világegyetem/rend) rétegzettségének szimbóluma, hanem az állandóságé, időtlenségé is. Mai technológiai társadalmunkban már trivialis, hogy a hegy sem egy statikus valami. Az ember mérni tudja lassú, de kétségtelen változásukat. Ez a változás az ember idejével azonban láthatatlan marad. Így a történelmi idők népei számára mozdulatlanságukkal, némaságukkal, az életen túli öröklét bizonyosságát is jelenthették, érthető módon. Példaként elég csak megvizsgálni az ókori görög hitvilágban az Olümposz rendeltetését, hogy a felhőkbe takaródzó hegy az istenek lakhelyéül szolgáljon, vagy a himalájai népek hitében az európaiak önhittségében Mount Everestnek elnevezett hegy, a Csomolungma, mint a Föld Istenasszonya tiszteletét és egyben félelmét.

A hegy, mint transzcendentális élmény fokozatosan kiveszett az emberi kultúrák kollektív tudatából. Ahogy a szellemtörténeti fejlődésben az empirikusan tapasztalhatón túli valóság feltétlen létezésébe és mindent átható jelenlétébe vetett hit megrendült, majd fokozatosan elveszett, úgy a világban tapasztalható objektumok is önmaguk határain belül rekedtek, sok esetben pedig meghódítható, kihasználható forrássá váltak.

Egyes régiókban azonban, amelyekben a vendéglátóipar még nem formálta át teljesen a hegyek, hegységek tiszta légkörét szellemi és fizikai értelemben egyaránt, a helyi népcsoportok, lakosok változatlan szimbiózisban tudnak együtt élni a hegyekkel. Ilyen volt és bizonyos szintig a mai napig is ilyen Székelyföld, ami ha nem is magashegyi vidék, földrajzának egyértelműen legmeghatározóbb elemei a Kárpátok keleti vonulatait képező számtalan kisebb-nagyobb hegység, melyek irányultságukban többnyire észak-déli láncolatok, és védelmező természeti elemként fogják közre a székely településeket. Jelenlétük a székelység tudatában még a mai napig meghatározó.

Meg kell jegyezni ugyanakkor azt is, hogy a körbefonódó hegyek jelenléte, mint élmény, mint tapasztalás már közel sem olyan erőteljes, mint egykor volt. Ez nagy részben a kibertér bővülésének, gazdagodásának köszönhető, ahogy a virtuális tér felemészti a valóságos teret és az időt is, és eltünteti a helyeket a világból.¹⁸ Ez nyilvánvalóan nem székelyföldi probléma, hanem egy globális jelenség, melynek természetesen megvannak a helyi vetületei is. Ahogy az

¹⁸ MEGGYESI Tamás: *Városépítészeti alaktan*, TERC Kft. (Budapest) 2009 – 27. o.

ember elfordul közvetlen környezetétől és megfoghatatlan hiper-valóságokban keresi boldogságát, úgy lesz taktilis módon érzékelhető világa egyre kevésbé kielégítő, felszabadító élmény.

A Larix Studio több olyan munkát tervezett, mely elsődleges, úgymond profán funkciója mellett a hegyek némaságának mély szólamait akarja megszólaltatni az attól elszokott emberek számára. Olyan munkákról van szó, melyek ezúttal a hegyek méltóságteljes nagysága előtt akarnak láthatatlanok maradni, miközben érzékenyen oldanak meg egyéb építészeti problémákat, kérdésfelvetéseket is.

Kápolna a Tatárdombnál

Az önmagukat *nemzetként* meghatározó közösségek közös nyelvükben és múltjukban látják azt a kohéziós erőt, melyben egységgé formálódhatnak. Egyéni emlékezetünk azonban nem terjed mélyre az idő szövetében, összecsomósodott, sűrűbb pillanatok megjegyzésére vagyunk csupán képesek, melyen túl különböző asszociációkkal még fel tudunk idézni néhány kapcsolódó élményt, tapasztalatot. Így olyan objektumokra van szükségünk, melyek segítenek az emlékezésben, nem csak személyes, de közösségünk történeti idejében is. Az építészet jó eszköznek bizonyult ebben, a „közös” emlékezet megőrzése azonban sokáig kimerült a reprezentatív jelek felállításában, melyek jól elkülönültek a település- vagy természetszövetek organikus működésétől. Ez azonban inkább fejtett ki eltávolító hatást szemlélőikben, mint kapcsolatteremtési lehetőséget a múlttal. Pedig a múltat ugyanúgy fel lehet és fel kell fedezni, mint a jövőt.

Kápolna, Tatárdomb, 2012

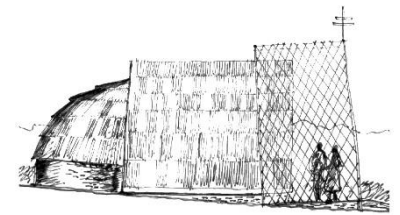
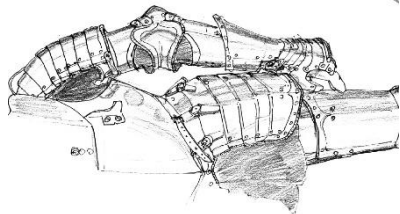
A gyergyószárhegyi csata emlékhelye hasonló gondolatokat ébreszt. A Tatárdomb szomszédságában ugyan áll egy 1908-ban állított emlékoszlop, ez azonban önmagában kevésnek bizonyult a közös emlékezet megújítására, mai állapota pedig egyáltalán nem tudja még reprezentatív módon képviselni a hely emlékezetét, annak egykori dicső pillanatát. A csata ugyanis azon ritka pillanatok egyike volt, amikor a helyi lakosság meg tudta verni a túlerőben lévő betörő tatár portyázókat, ráadásul úgy, hogy a környékbeli férfiak nagy része éppen háborúban szolgált a rajtaütés idején. Köllő Miklós olvasatában ezen eseménynek így nagyon is aktuális üzenete van a ma helyi közösségének is, ahogy bizonyítja: „...kevesen is győzni lehet.”¹⁹ Székelyföld száz éve aktuális problémája, hogy a lakosság jelentékeny része elvándorol külföldre, illetve a rendszerváltás óta az otthon maradt munkaerő is

¹⁹ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 69. o.

Magyarországon, Nyugat-Európában vállal munkát. Nehéz hinni, hogy „...itthon maradván is tudunk boldogulni, főleg, ha az egyéni érdekeinken túl egymásért is hajlandók vagyunk cselekedni...”²⁰.

Az ilyen közös emlékeknek tehát aktualitásuk van ma is. A körülmények és a külsőségek ugyan megváltoztak, a közösséget leépítő erők nyomása azonban nem szűnt meg. Amikor döntés született az emlékhely megújításáról, az új építészeti munka olyan jellel kellett váljon, ami egyszerre teremti és őrzi meg a helyi közösséget. A Larix Studio egy olyan épületet tervezett, mely használható kápolnaként vagy szabadtéri színpadként is, magában hordozza a múlt emlékezetét, de mégsem válik tolatkodóvá. Látványos, de egyszerre alacsony költségvetésből is létrehozható, mindemellett a tájban is láthatatlan marad, megbújva a legdominánsabb táji elem, a hegyek előtt.

Előképként a 17. századi katonai vérték egymásra csúszó lemezekből álló szerkezetét használta fel az iroda. Bár számomra meglepő ez a megközelítési mód egy kápolna tervezésére, a végeredmény kiválóan talált kapcsolódási pontokat a low-cost építészet és történeti

A tervező vázlatai

emléktárgyak között, úgy, hogy térszerkezete megfelelően az igényeknek, funkcionális feladatát maradéktalanul tudja ellátni és megjelenése se érződjön mesterkéltnek. Fontos szempont volt, hogy az épületszerkezet nem csak költséghatékonysági szempontból maradjon egyszerű, hanem a helyi munkaerő számára is gondolható, javítható legyen. A kápolna mellőzi az olyan tipikus, egymástól jól elkülöníthető épületszerkezeti elemeket, mint a falazat és a tető. Egy görbült felületű, fadeszkákból kirakott térháló készült, mely egyszerre funkcionál fal- és tetőszerkezetként is, vizuális megjelenésével megidézve a középkori gótikus bordás boltozatokat, illetve a tizenhetedik században viseletes, elemenként egymásba kapcsolódó láncingeket. A külső héjazat szintén helyi mesterek által készített faszindely. A fizikai és nem kémiai favédelmet kapó elemek gyorsan beleszürkülnek a tájba, és mint tompa, szürkén csillogó páncélpikkelyek védik a belső tereket. Ezen építészeti döntések egy központi vezérelv mentén születtek meg: a győzelem emlékezte nem kell, hogy értelmetlen erődemonstráció legyen, és elsősorban az összefogásról kell szólni.²¹

A kápolna tömege és térszerkezete egyaránt a hely természeti szöveteihez való érzékeny viszonyulásból alakult ki. A tájhoz való közvetlen kapcsolódás, mint alapvető szervezőelv itt is megjelenik. Jelen esetben ez azt a csöndes, rejtőzködő jelenlétet jelenti a tájban az építettnek, emberinek, mely meghajol a hegyek méltósága, látványa előtt, magába fogadja azt. A tömeg esetlegességet sugalló kontúrvonalaival organikus formát ad az épületnek. A kivitelezés során nem így valósult meg, de az eredeti tervben a tetőgerinc vonala is dőlt volna az egyik irányba, ráerősítve a hegyekkel való párbeszédre. Nincsenek lehatárolt terek, a látvány átáramlik rajta, körbeöleli, kitölti azt. A hajó és a szentélyrész kapcsolata ugyan ad egyfajta irányultságot az épületnek, ez azonban közel nem olyan markáns, mint a hagyományos emlékműveknél, amelyek esetében az obeliszkszerű jel egy „felvonulási út” enyészpontja és végcélja is egyben. A szentély csákószerű formája bebújik a hajó hosszúka tömege alá. Tágabb környezetében

²⁰ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 69. o.

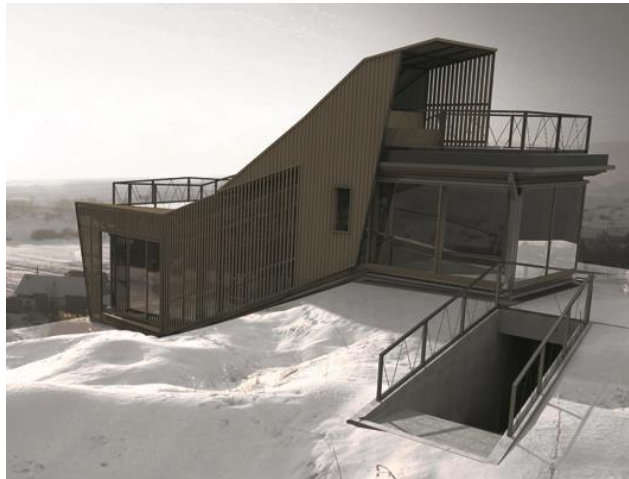
²¹ KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 – 69. o.

való elhelyezkedését megvizsgálva a lebegés szó jutott az eszembe. Egyetlen viszonyítási pontnak egy kisebb mellékutat találtam, amely nagyjából merőlegesen fut az épülettömeg középtengelyére. Ezt leszámítva valóban, mint egy régi kor spontán elhagyott mementója borul rá a tájra.

A tatárdombi kápolna tehát egy olyan vállalkozás volt, melynek célja nem a múlt direkt megjelölése, hanem ellenkezőleg: annak felfedezése, körüljárhatósága volt. Az évenként megrendezett megemlékezés a csata évfordulóján nem annak távolságtartó aktusáról szólt, hanem a helyi családok összegyűléséről, jókedvű és egyben meghitt időtöltéséről. Azon veszélybe került intim, békés közösségi élményről, mely a csata idején és most is veszélybe került soha nem látott tempóban formálódó gazdasági és társadalmi változásaink közepette.

Menedékház és kilátó Csíkmadarason

Ahogy a hegyek tekintélyében és merevségében az Örökkévalót, az istenit vélte felfedezni az ember, úgy próbálta ennek esszenciáját leképezni saját, halandó szférájában. A mezopotámiai zikkuratoktól kezdve, ahol minden szint egy akkor ismert égítést, égöv megjelenítése kívánt lenni, a középkori gótikus katedrálisokon át, egészen a huszadik-huszonegyedik század megalomán, néhol teljességgel indokolatlan felhőkarcoló-versenyéig, minden vertikálisan törekvő építészet az emberi nagyságot és erőt volt hivatott kifejezni. Az ember, mely legyőzi a racionalitást.

Kilátó, Csíkmadaras

Jobban belegondolva: jóval kisebb léptékben, de a kilátók is hasonló célt szolgálnak. Az erdőtakarók lombkoronája fölé magasodva a valóság olyan szemszögét kívánják megmutatni az embernek, melyre az csupán alapvető fizikai korlátai (repülési képesség hiánya) legyőzésével képes, felemelkedve a talaj szintjéről. A kilátók markánsan és kevésbé markánsan megjelenő tömegek a tájban, idegen és kevésbé idegen anyagok, de a legtöbb esetben mégis vállaltan deklarált a jelenlétük, önmagukat büszkén kiemelve, elkülönítve a természet szövetéből.

A Larix Studio Csíkmadaras közösségének tervezett, de még forrásbeli hiány miatt meg nem épült kilátója megnevez egy másik utat, mely bár nem előkép és példa nélküli, a régióban egyértelműen új szemléletmódot képvisel. Az alapelv az előző munkákhoz hasonlóan a székely kultúrtáj mélyen gyökerező tisztelete és az ebből fakadó minimál-beavatkozás elve. Tiszteletben tartani a táj és a települések léptékei között évszázadok alatt kialakult arányokat, vagyis vigyázni, hogy a település önmagában és egyes elemeiben sem kiugró komponense legyen az összképnek, hanem szervesen beleilleszkedjen, alázatosan megbújjon a vidék vonalaiban. Tiszteletben tartani a települések sziluettjét: a látványt, melynek súlypontja a település magvában egy legtöbbször magaslaton örökődő templom, vagyis profán funkciójú épülettel nem elvenni a hangsúlyt a kollektív tudatban biztonságot képző isteni házról.

Ugyanakkor tiszteletben tartani a természet organikusan kialakult vonalait, felületeit, tömegeit, törekedve a minél láthatatlanabb idomulásra, hogy a hegyek némaságában ne ordítson vizuálisan egy tájidegen elem.

Ilyen elvek mentén alakulhatott ki az a kilátó, mely léptékéből fakadóan nem kívánja meg tömegének olyan jellegű szétdarabolását, mint azt a gyergyócsomafalvi óvoda esetében láhattuk. Ellenben a fent említett indokok miatt az archetipikus kilátó-tömegek sem ideálisak, tagolatlan vertikálisuk miatt. Mindezen szempontokat figyelembe véve egy, a tájba maximálisan integrált épület jönne létre a terv megvalósulásával, amelyben egy fektetett U-alakú tömeg tetőformája a kiválasztott helyszín domborzatának felületét ismétli meg a földről kisajátított helyen, alatta egy zárt terű, de átlátszó, üvegfalazatú menedékház belsőjével. Az épület zöldtetővel fedett, ezzel tovább halványítva a kilátópontig végigjárt úton átlépett természet és épület közötti határvonalat. A tetőn való sétálás eltörli azt a vizuális akadályt is, amit a legtöbb kilátó esetében tapasztalhat a látogató, ahogy a szerkezeti elemek között kell kikukucskálnia a mászás közben.

Az építésziroda külön figyelmet fordított a tájjal való érzékeny párbeszéd mellett a településsel történő minél közvetlenebb vizuális kapcsolat kialakítására. Mivel a kijelölt helyszín meglehetősen közel van Csíkmadarashoz, jól látható annak főútjáról, még elfektetett tömegében is. Hogy a falu házai felől semleges, illeszkedő látványa legyen, a felénk forduló homlokzat a székelyföldi tradicionális lakóházak háromosztatúságának szellemében született. Egy oldott térfalú, fapergolával körbehatárolt köztes tér kint és bent között, megidézve a tornácok élményét és gyakorlati funkcióját egyaránt.

A csíkmadarasi kilátó olyan építészetté válhat, ha egyszer megépül, mely nem lesz disszonáns a hegyek némaságában, a táj és a település egymásba illő szöveteiben, hanem szerénységet sugalló, de ebből következően mégis bátor megoldásaival értékes példájává válik az ember által lehetségesen megvalósítható régi/új természetkapcsolathoz, melyben az ember sem szenved igényei teljesülésében hiányt, de a természet sem kerül kihasználásra.

Lovarda Csíkszentsimonban

Meghódítani a teret és belakhatóvá tenni, otthonot teremteni az öntudat számára a külső világ semleges közegében. Az építészet talán elsődleges feladata. Meg tudjuk-e hódítani azonban az időt? A dimenziót, mely a térrel szemben számunkra nem átjárható, szabadon bemozogható, érzékelésünkben sokkal inkább egy iránypontos perspektíva. Életünk pedig rövid utazás, pillanatain áthaladva, de túlságosan kevésszer megélve őket. Tudatunkban ezért válhattak a nem emberi léptékű időben létező természeti vagy képzelt identitások súlypontjaivá, ha úgy tetszik szakrális irányjelzőivé mindennapi életünknek. Egy fa, egy hegy vagy egy égitest ideje. A megőrzött idő. Ezzel szemben mintha saját időnk elillanna, egykori vagy jövőbeni önmagunk pedig idegen emberként csodálkozik a mai énünkre. Ezért jeleket hagyunk önmagunk fizikai valóságán és jeleket térbeli környezetünkben, anyagi alkotásokban igyekeztünk megőrizni valamit magunkból, egykori jelenlétünk tanúságaként. Az építészet erre az egyik legalkalmasabb eszköznek bizonyult évezredek óta az ember kezében, hiszen más művészeti ágak alkotásaival szemben anyagbeli tulajdonságai lehetővé tették maradandóságát. Van-e jogosultsága azonban az embernek ilyen mementókat hagyni maga után, nem csak lassan

begyógyuló sebei-e ezek a természet szövetének? Nem önhitt és öncélú-e az egész tevékenység?

Amikor biciklimmel eltekertem a csíkszentsimoni lovardához, az első, amit észrevettem, hogy az épület valóságos megjelenésében mennyire másképpen festett, mint amint azt előzetesen elképzeltem a róla készült fotókat nézegetve. Öregebbnek, viharvertebbnek tűnt. Miért szürkébb máris egy 2018-ban átadott építmény, mint a nála hamarabb megépített kollégiumi, illetve istálló épület, amik szintén faburkolatúak?

A lovarda minden eddig megemlített építészeti elgondolás végletekig elvitt formai, anyagi kifejeződése, ugyanakkor ezzel párhuzamosan számomra a legmegnyerőbb is. Eleganciája, mely különös módon a forrás- és eszközhiányból született, úgy válik már-már fölényessé, hogy közben változatlanul a mélységes törődés és figyelem határozza meg a székelyföldi gazdasági és táji adottságok által teremtett helyzetek iránt. Erősen kötődik térbeli kontextusához, ennek ellenére olyan épület, melynek nem csak Székelyföldön készülnek minimálisan módosított „testvérei”, de véleményem szerint más földrajzi régiók más kulturális közegeiben – ahol domináló elem a fa, mint építőanyag – sem ugrana ki a hely építészeti karakteréből, hanem gazdagítaná azt.

Köllő Miklós szavai szerint az épület tömege „lebutított, teljesen banális”.²² Bennem ez inkább úgy fogalmazódott meg, hogy archetipikus, egy kisgyermek „ház” szóról készült rajza szerinti. A megfelelő aránykezeléssel azonban (mely részben a funkció által támasztott követelményekből következik) ez közel sem válik lebutított érzetű

Lovarda, Csíkszentsimon, 2018

látvánnyá, megfelelőbb és kifejezőbb szerintem az univerzális kifejezést használni rá. Egy ekkora alapterület-igényű funkcióból keletkező épülettömeg káros hatása, hogy könnyen szétfeszítheti a hagyományos léptékét a székely településszöveteknek, itt nem érvényesül. Noha a lovarda-funkcióból adódóan a tömeget értelemszerűen nem lehet feldarabolni kisebb részegységekre, mint azt a gyergyócsomafalvi óvoda esetében láthattuk. A helyszín lapos jellege pedig nem tette lehetővé a lehetséges harmadik utat sem, hogy az épület domboldalba földelve váljon láthatatlan részévé a tájnak, ugyanis a megrendelő Bőjte Csaba testvér ferences rendi szegénységi fogadalmához igazodva egy mesterséges domb építése öncélú és túlzó pazarlás lett volna (mely a munka kezdeti fázisában szintén felmerült lehetőségként). Az irodának más megoldást kellett találnia a tájba illesztés módjában.

A tömeg oldása, arányossá tétele részben megvalósul a nézőtéri bejáratok előtt kiképzett, lopott tornácós átmeneti terekkel, fontosabb azonban, hogy kis túlzással élve az épületnek gyakorlatilag nincs tömege. A falazatok áttört lamellás burkolatként veszik körbe a pilléres épületvázat, és amiért nincs teherbírás feladatuk, minimális határvonalat képeznek kint és bent

²² Köllő Miklós: Fedeles lovarda – METSZET, 10 (5) 2019 – 37. o.

között. A lehető legnagyobb felületeken megvalósított áttörtség pedig feloldja a tájban az épület tömegét. Ez leginkább mozgás közben érzékelhető. Ahogy az úton haladva rátekinünk a lovardára, szüntelenül más nézőpontjai mutatkoznak meg a lamellák között átszűrődő szerkezet és a mögötte lévő táj látványának. Emellett több gyakorlatias előnye is van az áttört falfelületeknek. Minden speciális berendezés nélkül átszellőzik a lovarda, és természetes fényhez jut a belső tér. Az eredeti ötlet szerint a tetőszerkezeten elhelyezett felülvilágítók ugyanis sokkal nagyobb területűek kellett, hogy legyenek, ez azonban túl direkt fénynyalábokat eredményezett volna a lovaglótér egyes területein, míg más részeken túlságosan nagy sötétet.. Az ilyen kontrasztos megvilágítások pedig esetenként megijeszítik a lovakat. A lamellás falszerkezettel visszacsökkentek a felülvilágítók méretei és a belső tér egy egyenletesebb, szórt fényű bevilágítást kapott.

Érdeemes megvizsgálni a lovarda szerkezeti megoldásait is, melynek tiszta logikája, letisztult egyszerűsége a hagyományos népi építészet architektúráját idézi fel, még ha nem is tudja az ott megismert megoldásokat hasznosítani a funkcióból következő léptékváltás miatt. Az anyagi források szűkössége pedig nem engedett meg semmiféle formai öncélúságot, high-tech technikákkal való kísérletezést, így egy olyan köztes technikával megvalósított épületszerkezet alakult ki, amelynek esetében megvalósult a funkcionalitás, a forma és az esztétikai élmény teljes egysége. A helyben beszerezhető fűrészaruból csavarokkal összeállított, huszonöt méteres fesztávú rácsostartó megépítése és majdani karbantartása, javítása is helyi mesteremberek munkáltatásával történt, a pénz helyi gazdaságba történő visszaforgatásával. A tartók merevítését pedig a fenyőfákra emlékeztető formai elrendezésben elhelyezett lemezfödés alátétdeszkázása segíti, tovább gazdagítva a vizuális és esztétikai élményt. Az épületszerkezet faanyaga nem kapott kémiai anyagvédelmet, és a helyi ősi tudás felhasználhatóságának, aktualitásának jegyében csupán fizikai módon védik, akárcsak régen a csűrök esetében, melyek bár öregnek vagy rendkívül öregnek is látszó épületek, szerkezetileg, funkciójukban ugyanolyan szinten alkalmasak, használhatóak, mint megépítésük idejében. Ennek köszönhető a látszólag gyorsabb öregedés, a beleszürkülés a vidék építészeti állományába, ami miatt az épület el tud tűnni, otthonossá tud válni a tájban részleges átlátszósága mellett. Számomra ez az építészeti attitűd, önmagunk szerepének ilyen jellegű pozicionálása jóval túlmutat önmagán.

Nem akar direkt módon közölni, bántóan tolamakodni, hirdetni valamilyen önhitt igazságot, melyet személyes és szakmai életében is könnyen felfedezhet az ember, nem akar jelköve lenni egy bizonyos személynek, térnek, időnek. Mulandósága ellen nem küzd kényszeresen és felismeri: az egyetlen időt, aminek csupán egyik félreeső pillanata vagyunk, nem tudjuk meghódítani. Azonban megtanulhatunk hasznosan és alázatosan élni ezzel a pillanattal.

Körbefonni, átölelni és megtartani egy tájat – összegzés

Körbefonni, átölelni és megtartani a tájat, a minket körbevevő, éltető valóságot. Felfedezni, magunkhoz ölelni, gondoskodni az önmagunkon túli létezésről.

Hitelesnek és őszintének megmaradni, akaratot gyűjteni rá és öntudatosan szembenenni az egyszerűbbnek, kényelmesebbnek tűnő, kívülről érkező konvenciókkal. Számomra ezt tanította meg a kortárs székelyföldi építésműhelyek és a Larix Studio munkásságának tanulmányozása. Ellenállni. Mérlegelni tudni saját valóságunk, annak korlátait és lehetőségeit.

Vállalni sorsunkat, határainkat elfogadni és elfogadásukkal elnézni felettük. Természetesen az ilyen felismerésekben nagyon sok más jellegű tapasztalás is segített, de az építészetben eddig Erdélyben találtam meg ezt a nem csak építészeti gondolkodást, élet-felfogást leginkább. Ez abból is fakadhat, hogy még viszonylag csak egy kis részét ismertem meg a világnak. Így nem tudom tagadni, hogy ebben ne játszanának közre személyes kötődéseim vagy ne lenne benne bizonyos fokú eszményítés. Azonban remélem, hogy sikerült az én értelmezési szemszögömből is létező, érvényes igazságokat felfedeznem, leírom a dolgozatomban és így olyan gondolatokat közre adnom, melyek nem csak számomra vagy egy bizonyos hely, közösség számára relevánsak, de mindenki érvényesnek és követendő példának érezheti őket.

Felhasznált források

KÖLLŐ Miklós: *Mesélem a házam*, Honline Media Kft. (Csíkszereda) 2018 ISBN 978-606-94534-2-1

Kenneth FRAMPTON: *Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance*

Forrás: <https://www.modernindenvver.com/wp-content/uploads/2015/08/Frampton.pdf>

Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet: *Haza a mélyben II. – Kortárs öko-regionalista építészet Romániában* – Köllő Miklós előadása

Forrás:

<https://www.youtube.com/watch?v=EkmyuiQA0KY&list=PLF2JebFSRnTEGaHxIW0oVbQqjU4xNkID6&index=4>

Arhitectura.6 építészeti biennálé – kiállítási anyagok

Forrás: Köllő Miklós által a rendelkezésemre bocsájtva 2021. 09. 02-án WeTransferen keresztül

KÖLLŐ Miklós: *Fedeles lovarda - Átlátszó formagyakorlat, amely során egy viszonylag nagy tömeg kap helyet a székely kultúrtájban*, METSZET, 10 (5) ISSN 2061-2710

Forrás: <http://real.mtak.hu/102536/1/doi%2034-37.pdf>

FARKAS Endre: *A homlokzat nem magántulajdon – régi székely házat újtott fel Köllő Miklós műépítész*, maszol.ro

Forrás: <https://maszol.ro/kultura/110407-a-homlokzat-nem-magantulajdon-regi-szekely-hazat-ujtott-fel-koll-miklos-m-epitesz>

MEGGYESI Tamás: *Városépítészeti alaktan*, TERC Kft. (Budapest) 2009 ISBN 978-963-9535-90-9

AMBRUS Tünde: *A székely falutízesek - Egy sajátos településrendszer, mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete*, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola (Pécs), 2010

Forrás: http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_ambrus_nv.pdf

ORTUTAY Gyula: *Magyar néprajzi lexikon - Második kötet*, Akadémiai Kiadó (Budapest) 1979 ISBN 963-05-1287

Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/>